

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TAIFA
MTIHANI WA STASHAHADA YA UALIMU WA SEKONDARI

711

KISWAHILI

Muda: Masaa 3

MAJIBU

Mwaka: 2005

Instructions.

1. Karatasi hii ina sehemu **A, B** na **C** zenye jumla ya maswali kumi na sit (16).
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu **A** na maswali mawili kutoka kila sehemu **B** na **C**.
3. Sehemu **A** ina alama **arobaini (40)** na sehemu **B** na **C** Zina jumla ya alama **sitini (60)**.
4. Simu za mkononi **haziruhusiwi** katika chumba cha mtihani.
5. Andika **Namba yako ya Mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha majibu

maktaba.tetea.org

1. (a) Fafanua maana ya kiambishi awali na kiambishi tamati katika Kiswahili

(b) Taja na eleza kiambishi awali na tamati katika neno “tutakupenda”

(a) Kiambishi awali ni sehemu ya neno ambayo hujitokeza kabla ya mzizi wa neno, na hutoa taarifa kuhusu nafsi, wakati au hali. Kiambishi tamati ni sehemu ya neno ambayo hujitokeza baada ya mzizi wa neno na mara nyingi huonyesha hali au umbo la neno hilo.

(b) Katika neno *tutakupenda*:

– Kiambishi awali ni *tu-*, ambacho kinaonyesha nafsi ya kwanza wingi (sisi).

– Kiambishi tamati ni *-a*, ambacho ni sehemu ya kitenzi cha upendo kinachoonyesha hali ya kawaida.

2. Eleza tofauti kati ya nomino ambatano na nomino dhahania kwa kutoa mifano miwili kwa kila moja

Nomino ambatano ni nomino zinazoundwa kwa kuunganisha maneno mawili au zaidi ili kutoa maana mpya. Mifano: *mwalimu mkuu*, *mto wa damu*.

Nomino dhahania ni nomino zinazorejelea hali, hisia au dhana zisizoweza kushikwa kwa mkono. Mifano: *upendo*, *uzalendo*.

Tofauti kuu ni kwamba nomino ambatano hujengwa kwa muungano wa maneno ya kawaida yanayobeba maana mpya ya pamoja, wakati nomino dhahania huwakilisha hali au fikra zisizogusika.

3. Tunga sentensi nne, kila moja ikitumia mojawapo ya viwakilishi vifuatavyo:

(a) -ni (kwa mfano, wangu)

(b) -li (kwa mfano, kile)

(c) -o (kwa mfano, walio)

(d) -a (kwa mfano, cha)

(a) Kalamu hii ni *yangu*, usiichukue.

(b) *Kile* kikombe kilivunjika jana.

(c) Wanafunzi *walio*faulu walipongezwa.

(d) Mchoro *cha* mtoto huyo uliwavutia wengi.

4. Eleza maana ya mofimu na ainisha mofimu nne za Kiswahili kwa kutoa mfano mmoja kwa kila aina

Mofimu ni kipashio kidogo kabisa cha lugha chenye maana au kazi fulani ya kisarufi. Mofimu haiwezi kugawanyika zaidi na bado ikaendelea kuwa na maana.

Aina nne za mofimu ni:

– *Mofimu huru*: Hujisimamia pekee katika sentensi. Mfano: *kitabu*.

– *Mofimu tegemezi*: Haijitoshelezi pekee, huambatana na nyingine. Mfano: *ku-* katika *kusoma*.

– *Mofimu rejelezi*: Hueleza nafsi. Mfano: *ni-* katika *ninasoma*.

– *Mofimu za wakati*: Hueleza wakati wa tendo. Mfano: *li-* katika *alisoma*.

5. Kwa kutumia hoja nne, eleza umuhimu wa kujifunza historia ya lugha ya Kiswahili kwa wanafunzi wa sekondari

Kujifunza historia ya Kiswahili huwasaidia wanafunzi kuelewa asili ya lugha hiyo na jinsi ilivyoenea katika maeneo mbalimbali ya Afrika Mashariki.

Inawapa wanafunzi uelewa wa mchango wa lugha hiyo katika harakati za kisiasa, kiutamaduni na kiuchumi katika jamii ya Watanzania.

Historia ya Kiswahili huwasaidia wanafunzi kuthamini lugha yao ya taifa kwa kujua hatua ilizopitia hadi kutambuliwa rasmi.

Pia huwajengea wanafunzi msingi mzuri wa kuielewa lugha kwa kina, hasa kuhusu mabadiliko ya kimuundo, msamiati, na matumizi yake katika historia.

6. Eleza hatua nne muhimu za kuandaa somo la Kiswahili lenye lengo la kufundisha matumizi sahihi ya viambishi vya ngeli

Hatua ya kwanza ni kuweka lengo mahsusi la somo ambalo litaelekeza kuwa wanafunzi wataweza kubaini na kutumia viambishi vya ngeli sahihi.

Hatua ya pili ni kuchambua hadhira ya wanafunzi, kwa kuzingatia uwezo wao wa awali na changamoto walizonazo katika matumizi ya ngeli.

Hatua ya tatu ni kuchagua mbinu za kufundishia zinazowashirikisha wanafunzi kama mjadala, kazi za vikundi na matumizi ya mifano hai.

Hatua ya nne ni kuandaa mazoezi ya kutumia viambishi sahihi vya ngeli kwa vitendo, ili kujenga umahiri miongoni mwa wanafunzi kupitia mazoezi ya kuandika na kuzungumza.

7. Fafanua dhima nne za matumizi ya lugha ya Kiswahili katika nyanja za siasa na utawala nchini Tanzania

Kiswahili hutumika kama lugha ya kufikisha sera za serikali kwa wananchi kupitia mikutano ya hadhara, matangazo ya vyombo vya habari na taarifa za bunge.

Hutumiwa kwenye mawasiliano rasmi serikalini, ikiwa ni pamoja na hati za sheria, nyaraka za kisiasa na miongozo ya utawala.

Kiswahili huongeza ushiriki wa wananchi katika shughuli za kisiasa kwa sababu ni lugha inayofahamika na wengi.

Pia, lugha hii huchochea mshikamano wa kitaifa na uzalendo kwa kuwa ni lugha inayowakilisha utambulisho wa taifa.

8. Eleza tofauti kati ya tungo sahili na tungo tata kisha tunga sentensi moja ya kila aina

Tungo sahili ni sentensi yenye kiima na kiarifu kimoja tu. Mfano: *Mtoto analia*.

Tungo tata ni sentensi yenye vikundi zaidi ya kimoja vya kiima au kiarifu, au zenye sentensi mbili au zaidi zilizounganishwa. Mfano: *Mtoto analia kwa sababu ana njaa*.

Tofauti ni kwamba tungo sahili huwa na wazo moja linalojitegemea, wakati tungo tata huunganisha mawazo mawili au zaidi.

9. Fafanua dhima za lugha ya Kiswahili katika kukuza utamaduni wa Mtanzania kwa kutumia hoja nne

Kiswahili huhifadhi na kuendeleza methali, nahau, na misemo ya asili inayobeba maadili ya jamii ya Kitanzania.

Hutumiwa katika nyimbo, ngoma na ngonjera ambazo ni sehemu ya urithi wa utamaduni wa taifa.

Lugha ya Kiswahili huleta mshikamano wa kijamii kupitia mawasiliano ya pamoja katika tamaduni mbalimbali zilizopo nchini.

Hutumika kuandika na kusambaza kazi za fasihi ya Kiswahili zinazobeba maisha, historia na mila za Watanzania.

10. Taja na eleza sifa nne za lugha rasmi kwa kuzingatia muktadha wa shule na taasisi za elimu

Lugha rasmi hutumia maneno yaliyosanifiwa na kutambulika kitaifa kama sehemu ya mawasiliano ya kiofisi.

Lugha hii hufuata kanuni sahihi za kisarufi, hivyo haipokei misemo ya mtaani au lugha ya vichochoroni.

Inatumika katika muktadha wa kielimu na kiofisi, kama vile kutoa maagizo ya shule, kutahini na kuandaa nyaraka rasmi.

Lugha rasmi huonyesha heshima na ustaarabu, hivyo huwa na maneno ya adabu na matumizi yaliyopimwa vizuri.

11. Eleza hatua sita anazopaswa kufuata mwalimu wa Kiswahili katika kufundisha kipengele cha uandishi wa insha ya maelezo kwa wanafunzi wa Kidato cha Pili

Hatua ya kwanza ni kufafanua maana ya insha ya maelezo. Mwalimu anawafafanulia wanafunzi kuwa insha ya maelezo ni aina ya insha inayotoa maelezo ya kina kuhusu mtu, kitu, tukio au hali fulani bila kupendelea wala kubadili ukweli.

Hatua ya pili ni kueleza sifa za insha ya maelezo. Hii inajumuisha matumizi ya lugha sahihi, mpangilio mzuri wa hoja, utumiaji wa vielelezo na kuepuka upendeleo wa kihisia.

Hatua ya tatu ni kutoa mifano ya mada zinazohusiana na insha ya maelezo. Mwalimu atataja mada kama “Maisha ya shule yangu”, “Soko la Kariakoo” au “Shughuli za familia yangu”.

Hatua ya nne ni kushirikiana na wanafunzi kuchambua insha mfano darasani kwa kuangalia muundo wake: utangulizi, kiini na hitimisho.

Hatua ya tano ni kuwawezesha wanafunzi kuandika insha kwa kutumia mwongozo wa mwalimu au kufanya kazi kwa vikundi ili kuelezea mada kwa kina.

Hatua ya sita ni kufanya tathmini ya kazi za wanafunzi kwa kuzingatia vigezo kama matumizi ya lugha, mpangilio wa hoja, vielelezo, na urefu wa insha.

12. Kwa kutumia hoja tano, eleza jinsi vipindi vya redio na televisheni vya Kiswahili vinavyoweza kutumika kama zana ya kujifunzia lugha ya Kiswahili

Vipindi vya Kiswahili huongeza msamiati wa wanafunzi kwa kuwa vinatumia maneno mengi yanayohusiana na masuala mbalimbali ya kijamii, kiuchumi na kisiasa.

Vipindi vya redio na televisheni huonyesha matumizi sahihi ya Kiswahili sanifu katika mazungumzo ya kitaalamu, hivyo kuwa mfano wa kuigwa kwa wanafunzi.

Mwanafunzi huweza kusikia matamshi sahihi ya maneno mbalimbali, jambo linaloboresha ufasaha wao katika kusema.

Hutoa fursa ya kujifunza kwa kusikiliza au kutazama mijadala, taarifa au mahojiano yenye lugha ya Kiswahili, hivyo kuwajengea uwezo wa kuelewa lugha kwa muktadha halisi.

Vipindi hivi vinaweza kutumika darasani kama sehemu ya mafunzo ya kusikiliza au kufanyia mazoezi ya kuchambua mitindo ya mazungumzo au matumizi ya lugha.

13. Fafanua mbinu tano zinazoweza kutumiwa na mwalimu wa Kiswahili kufundisha hadithi fupi darasani kwa njia shirikishi

Mbinu ya kwanza ni kusoma kwa zamu. Wanafunzi husoma hadithi fupi kwa zamu mbele ya darasa, hivyo kujifunza matamshi sahihi na kuboresha ujasiri.

Mbinu ya pili ni mjadala wa hadithi. Mwalimu huongoza mjadala kuhusu wahusika, maudhui na ujumbe wa hadithi ili kuwashirikisha wanafunzi kutoa maoni yao.

Mbinu ya tatu ni uigizaji. Wanafunzi hugawanywa katika makundi na kuigiza sehemu ya hadithi, jambo linalowajengea uelewa wa kina na kufurahia somo.

Mbinu ya nne ni kazi ya vikundi. Wanafunzi huchambua hadithi kwa makundi kulingana na vipengele kama dhamira, mtindo au dhamira ya mwandishi.

Mbinu ya tano ni maswali ya kuelekeza. Mwalimu hutayarisha maswali ya kuchochea fikra za wanafunzi kuhusu maudhui na maana ya hadithi.

14. Jadili hoja sita zinazoonyesha kuwa Kiswahili ni chombo muhimu cha kukuza umoja na mshikamano miongoni mwa Watanzania

Kiswahili kinatumika kama lugha ya taifa, hivyo kuwaunganisha watu wa makabila mbalimbali katika mawasiliano ya kila siku.

Lugha hii hutumika katika vyombo vya habari, jambo linalowawezesha wananchi kupata taarifa kwa lugha moja na hivyo kuongeza uelewa wa pamoja.

Kiswahili ni lugha ya kufundishia katika shule za msingi, hivyo hukutanisha wanafunzi kutoka sehemu tofauti wakijifunza lugha moja.

Matumizi ya Kiswahili katika shughuli za kisiasa kama kampeni, bunge na mijadala ya kitaifa huwezesha ushirikiano wa kisera na kijamii.

Kiswahili huandikwa na kusomwa kwenye kazi za fasihi na sanaa za jukwaani, ambazo huzungumzia masuala ya kitaifa yanayojenga uzalendo.

Pia Kiswahili hutoa utambulisho wa kitaifa kwa Watanzania nje ya nchi, na kuwa lugha ya kuunganisha watu katika nchi za Afrika Mashariki.

15. Tathmini athari chanya tatu na hasi tatu za matumizi ya mitandao ya kijamii katika kukuza au kudhoofisha ustadi wa lugha ya Kiswahili kwa vijana

Chanya ya kwanza ni kwamba mitandao ya kijamii huwafanya vijana kutumia Kiswahili kwa wingi katika mawasiliano ya kila siku, hivyo kuzoea lugha hiyo.

Chanya ya pili ni kuwa mitandao mingi hutoa fursa ya kujifunza kwa njia ya video, maandishi na mijadala inayotumia Kiswahili, jambo linaloongeza maarifa.

Chanya ya tatu ni kuwa vijana huweza kujieleza kwa Kiswahili kwa ubunifu na ufasaha zaidi, kwa mfano kupitia maandiko ya blogu, ushairi au insha mitandaoni.

Hasi ya kwanza ni kuwa vijana wengi hutumia lugha ya mtaani au maandishi mafupi yanayopotosha sarufi sahihi ya Kiswahili.

Hasi ya pili ni kuwa matumizi ya maneno ya kimombo au mchanganyiko wa lugha mitandaoni hupunguza ustadi wa kutumia Kiswahili fasaha.

Hasi ya tatu ni kuwa mitandao ya kijamii inaweza kuwa chanzo cha mazoea ya kuandika bila uangalifu, jambo linalosababisha kushuka kwa kiwango cha lugha ya maandishi.

16. Linganisha kwa kutumia hoja sita kati ya tamthilia na ushairi kama kazi za fasihi andishi za Kiswahili kwa kuzingatia muundo, uwasilishaji wa maudhui, na wahusika

Tamthilia huwa na mazungumzo ya moja kwa moja baina ya wahusika na hutayarishwa kwa ajili ya kuigizwa jukwaani, tofauti na ushairi ambao huandikwa kwa vina, mizani na mpangilio wa mishororo.

Tamthilia huwasilisha maudhui kwa vitendo na mazungumzo, wakati ushairi huwasilisha maudhui kwa kutumia lugha ya mkato, tamathali na picha mbalimbali za lugha.

Tamthilia mara nyingi huhusisha wahusika wengi wanaoshirikiana kuendeleza mzozo, lakini ushairi huweza kuwa na mwandishi pekee au sauti ya ushairi ikitoa ujumbe bila mhusika mahususi.

Ushairi huhitaji utambuzi wa bahari, mizani, vina na madhumuni ya kishairi, wakati tamthilia huhitaji kuelewa hatua za mzozo, majukwaa na mazungumzo ya wahusika.

Tamthilia hufundisha kwa njia ya vitendo, hali ambayo huwavutia watazamaji, huku ushairi huibua hisia na tafakuri kupitia lugha ya kinathari au tamathali za semi.

Pia, ushairi mara nyingi huweza kusomwa kwa mtu mmoja au kuimbwa, lakini tamthilia huhitaji ushirikiano wa watu kadhaa kwa ajili ya utekelezaji wake kwa mafanikio.